

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Qo‘l yozma huquqida

UDK: 338.45:656.073:625(575.1)

NASIMOV SHAVKAT VASIYEVICH

YUK TASHISH SOHASIDA TEMIR YO‘L TRANSPORTINING
RAQOBATBARDOSHLIGI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH
YO‘LLARI

08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti

Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan

DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar:
iqtisod fanlari nomzodi,
professor Xotamov I.S.

TOSHKENT-2024

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I BOB. YUK TASHISH SOHASIDA TEMIR YO‘L TRANSPORTINING RAQOBATBARDOSHLIGI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY-AMALIY ASOSLARI.....	12
§1.1. Transport turlari raqobatbardoshligi va samaradorligini oshirishning nazariy asoslari.....	12
§1.2. Transport tizimining mamlakat iqtisodiy rivojlanishga ta’siri, uning mohiyati va mazmuni.....	24
§1.3. Temir yo‘l transporti tizimining raqobatbardoshlik va samaradorlik darajasini baholovchi indikatorlar.....	34
<i>Birinchi bob bo‘yicha xulosalar</i>	<i>48</i>
II BOB. TEMIR YO‘L TRANSPORT TARMOG‘INI IQTISODIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI.....	49
§2.1. Temir yo‘l transport tizimi iqtisodiy samaradorligining hozirgi holati tahlili.....	49
§2.2. Logistika provayderlari xizmatlaridan foydalanish orqali temir yo‘l transportining raqobatbardoshligi oshirish.....	63
§2.3. Yuk tashishda temir yo‘l transporti raqobatbardoshligini baholash uslubi.....	75
<i>Ikkinchi bob bo‘yicha xulosalar</i>	<i>85</i>
III BOB. YUK TASHISH SOHASIDA TEMIR YO‘L TRANSPORTINING RAQOBATBARDOSHLIGI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘NALISHLARI.....	87
§3.1. Yuk tashish sohasida temir yo‘l transportining raqobatbardoshligi va samaradorligini oshirishning konseptual modeli.....	87
§3.2. Yuk tashish sohasini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish.....	105
§3.3. Temir yo‘l transporti faoliyatining asosiy ko‘rsatkichlarini modellash va prognozlash.....	116
<i>Uchinchi bob bo‘yicha xulosalar</i>	<i>129</i>
XULOSA	130
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	132

KIRISH (falsafa doktorlik (PhD) dissertatsiya annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahonda yuz berayotgan integratsiya jarayonlarida iqtisodiy salohiyatdan samarali foydalanishda transport kompleksi va infratuzilmalarining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Mazkur sohalarni rivojlantirish vazifalari jahon transport va logistika tizimi (The global transport and logistic system) tomonidan amalga oshirilmoqda. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, "jahon transport xizmatlarining YAIM tarkibidagi miqdori 4,3 trln. AQSH dollari (6,9%) hajmida baholanib, yiliga 110 mlrd. tonna yuk va 1 trln. dan ortiq yo'lovchilar tashilgan, transport infratuzilmasida band bo'lgan xodimlar soni 100 mln. kishini tashkil etadi"¹. Dunyoda zamonaviy yuk tashish texnologiyalari muvaffaqiyatli rivojlanmoqda. Shu boisdan transport tizimini innovasion rivojlanishini ta'minlash jahon mamlakatlarida "transport-tranzit" va "transport-logistika" salohiyatidan samarali foydalanish mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

Jahon amaliyotida transport sohasini iqtisodiy rivojlantirish bilan bog'liq bir qator muammolar, jumladan, yagona transport faoliyatini yanada samarali rivojlantirish masalalariga majmuaviy yondashish, multimodal va intermodal texnologiyalarini qo'llash asosida materiallar harakatini tezlashtirish, yetkazib berishning zamonaviy usullaridan foydalangan holda transport-logistika va tranzit salohiyatidan samarali foydalanishni ta'minlaydigan iqtisodiy yondashuvlar hamda temir yo'l transportini iqtisodiy rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, avtomatlashtirish va raqamli platformalarni joriy etish orqali boshqaruv tizimlarini samarali qilib tashkil etish, temir yo'l transportining raqobatbardoshligini oshirish uchun uning xalqaro transport koridorlari bilan integratsiyasini ta'minlash, yuk tashish xizmatlarining narxlarini optimallashtirish, ekologik samaradorlikni oshirish, infratuzilmani modernizatsiya qilish, temir yo'l transportining boshqa transport turlari bilan integratsiyasini yaxshilash, texnologik innovatsiyalar va raqamlashtirish, yuk tashish xizmatlari uchun mijozlar bilan o'zaro aloqalarni yaxshilash masalalari bu boradagi

¹ The World Bank: World Development Indicators. <http://data.worldbank.org/indicator>

tadqiqotlarning ustuvor yoʻnalishlaridan hisoblanadi.

Oʻzbekistonda iqtisodiyotning muhim tarmogʻi sifatida transport kommunikatsiyalarini jadal rivojlantirishga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Bu borada, 2022-2026 yillarda Yangi Oʻzbekistonning Taraqqiyot strategiyasida ham «transport va logistika xizmatlari bozori va infratuzilmasini rivojlantirish, temir yoʻl infratuzilmasini elektrlashtirish darajasini 60 foizga yetkazish va avtomobil yoʻllari tarmogʻini jadal rivojlantirish, transport sohasida tashqi savdo uchun “yashil koridorlar” hamda tranzit imkoniyatlarini kengaytirish va tranzit yuk hajmini 15 million tonnaga yetkazish»² kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Mazkur vazifalarning izchil va samarali bajarilishi temir yoʻl transporti tizimining iqtisodiy faoliyatini monitoring qilishga va sohadagi muammolarning taʼsir darajasini aniqlashga qaratilgan, iqtisodiy rivojlanish darajasiga baho beruvchi indikator-koʻrsatkichlarning “meʼyoriy” va “rivojlanish koeffitsiyenti” qiymatlarini asoslash, temir yoʻl transporti tizimini yanada rivojlantirishning strategik maqsadlari, tarmoqni takomillashtirishning uslubiy taʼminoti va tamoyillari, tashkiliy-iqtisodiy konsepsiyasi asosida har bir yoʻnalishning oʻziga xos koʻrsatkichlarini tizimlashtirish, sifat quyi tizimlarining temir yoʻl transporti foydasiga taʼsir etish orqali uning samaradorligini baholash koʻrsatkichlarining oʻzaro bogʻliqligi asoslash, zamonaviy yetkazib berish provayderlarini qoʻllagan holda tizimning davlat tomonidan tartibga solish mexanizmi va temir yoʻl transportida yuk tashishning zamonaviy modeli asosida tizimni iqtisodiy rivojlantirish yoʻnalishlarini taklif etishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni taqozo etadi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 fevraldagi PF-60-son «2022-2026 yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida», 2019 yil 1 fevraldagi PF-5647-son «Transport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida»gi farmonlari, 2017 yil 2 dekabrda PQ-3422-son «2018-2022 yillarda transport infratuzilmasini takomillashtirish va yuk tashishning tashqi savdo yoʻnalishlarini diversifikatsiyalash chora-tadbirlari toʻgʻrisida»gi Qarori hamda mazkur

²Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 fevraldagi «2022-2026 yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida» PF-60-sonli farmoni. // www.lex.uz.